

ВІДГУК

офіційного опонента,

кандидата філософських наук *Юшкевич Юлії Сергіївни*

на дисертаційну роботу *Рудан Наталі Сергіївни*

«Генезис та еволюційні трансформації економічної культури:

***соціально-філософський аналіз»*,**

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Сучасний стан та подальший розвиток світової цивілізації визначається всеохоплюючим глобалізаційним процесом, що детермінує інтеграційні трансформації в усіх сферах життєдіяльності суспільства, зокрема формування єдиного економічного простору, уніфікацію економічних взаємозв'язків та всезагальну економічну взаємозалежність. В контексті необхідності усунення факторів, що найбільшою мірою обумовлюють кризу сучасної економіки та пошуку шляхів поліпшення економічної ситуації в Україні, актуалізується проблема взаємодії економіки та культури, зокрема осмислення феномену економічної культури, що має фундаментальне значення як в теоретичному, так і практичному сенсі.

На наш погляд, в сучасному науковому дискурсі дійсно не знайшов достатньої реалізації соціально-філософський підхід до дослідження економічної культури, що виступає тим орієнтиром у безкрайньому лабіринті наявних дефініцій, який дозволяє бачити головне, найбільш суттєве у цьому феномені, має методологічне та системотворче призначення, що виводить науковий пошук на інший рівень. Тому звернення Рудан Наталі Сергіївни до теми «Генезис та еволюційні трансформації економічної культури: соціально-філософський аналіз» є цілком виправданим.

Позитивної оцінки заслуговує як замисел роботи, її структура, постановка актуальних проблем, так і способи їх розв'язання, цілісно-логічна завершеність та оригінальність дослідження.

Текст дисертації місцями є досить складним для прочитання. Ця складність обумовлена насамперед труднощами розуміння та систематизації досліджень, пов'язаних із проблемою поєднання соціально-філософської методології та практичної орієнтації дослідження. Але, незважаючи на це, у кваліфікаційній роботі простежується чітка концептуальна лінія. Всі три розділи слугують розкриттю єдиної мети – визначенню основних чинників і особливостей становлення сучасної економічної культури – що надало можливість дисертантці сформулювати досить обґрунтовані й достовірні висновки, які відрізняються науковою новизною.

Використаний авторкою категоріальний апарат допомагає поєднати всі розділи в єдину концептуальну структуру, підпорядковану виконанню поставлених завдань: розгляду генезису і експлікації сучасного розуміння поняття «культура»; розкриттю специфіки дискурсу культури у сфері соціальної філософії; розробці методологічного інструментарію для встановлення онтологічного статусу економічної культури; виявленню діалектичної природи еволюційних трансформацій економічної культури; виділенню світоглядних установок економічної культури; дослідженню культурних аспектів економічних трансформацій і розкриттю сутнісної природи трансформаційних процесів в економічній культурі сучасного українського суспільства; визначенню особливостей становлення сучасної української економічної культури.

Наталя Сергіївна послідовно вводить нас у коло завдань, що розв'язуються. У першому розділі «Культура в горизонті соціальної філософії» дано концептуальне узагальнення різних підходів до розуміння культури, досліджено діапазон значень категорії «культура» та її існування у суспільстві.

Дисертантка дійшла висновку, що культура є «специфічною формою людського буття, що визначає хід, характер і мотивації діяльності в процесах історичного становлення націй і цивілізаційних систем» (с. 16).

У результаті розгляду морфології культури – її організаційно-функціональної будови і внутрішньої структури (с. 48) – було визначено, що «за аналітичним критерієм, який втілює її функціональний прояв, культура ділиться на культуру соціальної організації і регуляції; культуру пізнання та рефлексії світу; культуру соціальної комунікації, накопичення, зберігання і трансформації інформації; культуру фізичної і психічної репродукції» (с. 61).

В контексті дослідження економічної культури, в якості головних аспектів багатогранного явища культури, було виділено волюнтаристський та аксіологічний, в межах яких культура розглядається як сфера вільної самореалізації особистості (творчості) та ціннісного ставлення до реальності відповідно (с. 54; 61). Авторкою справедливо стверджується, що феномен свободи, дослідженню суті, видів, рівнів і механізмів існування якого було приділено значну увагу в кваліфікаційній роботі, найбільшою мірою розкриває волюнтаристський аспект культури (с. 56).

Дуже плідним у дисертації є другий розділ «Економічна культура і історичний розвиток суспільства» який присвячено змістовному розгляду феномену економічна культура, визначенню його основних особливостей та функцій, дослідженню особистісного та інституційного аспектів.

Справедливим є твердження Наталі Сергіївни, що «економічна культура не існує відокремлено, вона впливає на процеси, що відбуваються у суспільстві і сама, в свою чергу, відчуває вплив з їх боку» (с. 108). Більш того, в наш час актуалізується питання визначення детермінуючої ролі однієї з форм соціального буття в парі «економіка-культура». Безсумнівним є те, що економіка має культурне та навіть соціальне коріння. Якісний стан культури суб'єкта економічної діяльності, рівень сформованості культурно-економічних імперативів, значною мірою впливають на процес і результати праці, як окремого індивіду, так і на всю економічну систему в цілому.

Економіка, в свою чергу, в різних своїх проявах обумовлює стан та подальший розвиток культури, виступає «законодавцем», що визначає ціннісний зміст наявної економічної культури. Слід зазначити, що дисертантка чітко висловила свою позицію щодо цього питання наголосивши, що «економічна культура в своєму онтологічному вимірі більше тяжіє до полюсу культури, ніж до полюса економіки» (с. 95); «це «проекція» культури на сферу соціально-економічних відносин» (с. 96); «в самому змісті економічної культури більше від феномена культури, ніж від феномена економіки» (с. 122).

Заслуговує на увагу авторське визначення економічної культури як «сукупності соціальних цінностей і норм, які є регулятором економічної поведінки, що виконують роль соціальної пам'яті економічного розвитку і сприяють або заважають трансляції та ретрансляції, відбору та оновленню цінностей, норм, потреб, мотивів економічної поведінки, економічних інтересів, що функціонують у сфері економічної діяльності» (с. 16). Слід зазначити, що феномен економічної культури відрізняється поліваріативністю підходів до його вивчення внаслідок його багатогранності, але найбільш плідним, є підхід, згідно якого в цьому концепті мислиться в першу чергу когнітивна, аксіологічна та праксіологічна складові, що саме і знайшло відображення в даному визначенні. Крім того, цілком обґрунтованою є аксіологічна акцентуація цього визначення та всієї кваліфікаційної роботи в цілому, адже співвідносячи всі складові економічної культури, ми волею-неволею схилиємось до необхідності констатування визначальної ролі категорії «цінність» в тріаді «знання-цінності-діяльність», через яку ми можемо визначити сутність та роль інших елементів.

До безсумнівних заслуг Наталі Сергіївни можна віднести визначення світоглядних установок економічної культури, що виступають «систематичною готовністю людини певним чином сприймати економічну сутність життя, оцінювати економічний розвиток ... і діяти у відповідності зі

своїми економічними ідеалами і економічними цінностями суспільства ...» (с. 121), як підґрунтя еволюційних трансформацій економічного суспільства (с. 134). В цьому контексті дисертантка акцентує на необхідності ергономічної побудови трудової діяльності, абстрактизації цінностей і норм, логістиці економічної діяльності (с. 118-119). Але на особливу увагу в контексті соціально-філософського дискурсу, на нашу думку, заслуговує проблема «демократизації» та «гедонізації» економічної діяльності (с. 186), на чому так само було наголошено у дослідженні.

У третьому розділі «Концептуалізація еволюційних трансформацій сучасної економічної культури» переосмислено теорії загальних та еволюційних трансформацій, які було розглянуто з точки зору економічного суспільства; досліджено роль та значення економічної культури в інформаційному суспільстві та виявлено особливості становлення української економічної культури.

Було визначено культурні фактори еволюційних трансформацій економічного суспільства як «сукупність ціннісно-нормативної системи суспільства, яка ґрунтується на світоглядних установах економічної культури і системі соціоекономічних пріоритетів, що враховують просторово-часовий континуум сучасної особистості». В якості основних культурних чинників еволюційних трансформацій економічного суспільства виділено «економічну культуру сучасного суспільства; ціннісно-нормативну систему життя Homo economicus; моделі споживання благ, що орієнтуються на субкультури, які становлять основу суспільства; максимальні здібності до соціокультурної адаптації; спрямованість на постійні інновації, що поліпшують наші життєві ресурси і прагнуть до створення умов для якісного життя Людини і Людства» (с.134).

Дисертанткою вперше у вітчизняній гуманітарній науці розглянуто еволюційні трансформації сучасної економічної культури як реакцію на світоглядні виклики глобалізації і постіндустріалізації. В якості основних характеристик діалектичної природи еволюційних трансформацій

економічної культури виділено «бурхливий ріст загального обсягу інформації, спрямованої на вузькопрофесійні спеціалізації; прагнення до соціокультурного проектування трансформацій людини і суспільства; демократичну модальність економічного існування людських спільнот; глобальне прискорення динаміки соціокультурного економічного розвитку; соціогуманітарні пріоритети існування людини» (с. 148).

Досить вдалим для досягнення мети дослідження і реалізації його завдань, зокрема прагнення визначити особливості становлення сучасної української економічної культури, видається застосування ментального підходу. Це дозволило встановити залежність сучасної економічної культури українського суспільства від «етнокультурних соціоекономічних архетипів», які визначено авторкою як «ціннісні колективно-ментальні уявлення народу, ... модус соціоекономічного буття і соціокультурних архетипів, ... репрезентативні соціокультурні форми, символи і моделі поведінки, які історично склалися у народу, що проживає на певній території протягом тривалого часу» (с. 170).

Разом з тим, в роботі є ряд дискусійних положень, які потребують уточнення.

По-перше, розглядаючи феномен економічної культури та доводячи його значну роль у «парадигмальному конституюванні актуальних соціально-економічних відносин» Наталя Сергіївна акцентує увагу на необхідності врахування «аксіологічних установок раціонального мислення» (с. 122). Цей підхід, на нашу думку, є дещо однобічним оскільки усвідомлення впливу менталітету нації на процес формування економічного мислення, на чому неодноразово наголошується в дисертаційній роботі (с. 123), обумовлює необхідність визнання незаперечної ролі й емоційного мислення, про яке йде мова в працях багатьох дослідників, зокрема Генріха Майєра.

По-друге, авторка наголошує на тому, що «феномен грошей своєю природою долає кордон економічної (прагматичної) матерії, і виходить в

сферу культурних утворень, оскільки крім прагматичної цінності вони мають ще й цінність що корениться в культурному контексті» (с. 94). На нашу думку, таке визначення феномену грошей містить в собі певне ототожнення економічного з прагматичним та протиставлення прагматичних цінностей культурним. Крім того, Наталя Сергіївна визначає економічну культуру як «якісну характеристику будь-якої соціальної системи..., що свідчить ... про міру гуманізації суспільства ...» (с. 185). На нашу думку, при наявності досить суперечливих підходів щодо співвідношення гуманізму, прагматизму та економічної культури не зайвим було б конкретизувати власну позицію щодо цього питання.

По-третє, в ході дослідження економічної культури сучасного українського суспільства в контексті ментального підходу, дисертанткою застосовано низку понять, зокрема «економіко-культурний генотип народу» (с. 170), «економічна ментальність» (с. 177), більш чітка експлікація яких, на нашу думку, збагатила б значною мірою зміст кваліфікаційної роботи.

Відзначені зауваження не скасовують у цілому позитивної оцінки поданої до захисту дисертаційної роботи, яка є змістовним, самостійним, оригінальним науковим дослідженням актуальної в теоретичному й практичному плані проблеми. Рівень вирішення науково-дослідних завдань дисертації свідчить про те, що Н. С. Рудан добре володіє й коректно користується методологією соціально-філософського пізнання. Положення, які виносяться на захист, відрізняються новизною й достатньою обґрунтованістю. Вони є достатньо продуктивними в плані подальшого осмислення цілого комплексу практичних і теоретичних питань, пов'язаних з розвитком сучасної соціальної філософії.

Основні результати дисертації достатньо повно висвітлені в наукових фахових виданнях у кількості й обсязі, які відповідають установленим вимогам до кандидатських дисертацій з філософії. Зміст автореферату повністю відображає основні наукові здобутки дисертантки.

В цілому, за своєю актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною у постановці та розв'язанні проблем, тематичною спрямованістю, методологічним інструментарієм і отриманими висновками та рекомендаціями кваліфікаційна робота Рудан Наталі Сергіївни «Генезис та еволюційні трансформації економічної культури: соціально-філософський аналіз» та автореферат до неї відповідають вимогам Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» № 40 від 12 січня 2017 року та п. 11 Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів», а їх авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент:

Кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри
філософії, історії та політології
Одеського національного
економічного університету

Ю.С. Юшкевич

Ю. С. Юшкевич

Відзук надіслав до редакції 28.01.2019р.
Відзук секретар М.В. С.В. Балащенко